

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVIII. évf.

Május—Június.

3-ik füzet.

Sabatier a kereszténység lényegéről.

II.¹

Jézus evangéliuma.

A keresztény elv egyszerűen és tisztán jelenik meg, az érzés és ihlet formájában, a Jézus lelkében. A keresztény elvet megmagyarázza, jellemzi és tanban kifejti az ő evangéliuma. Tényleg az evangélium népies fordítása és közvetlen alkalmazása a Jézus vallásos elvének a társadalmi környezetre, a melyben ő élt. Minden az ő fiúi tudatából ered, mint természetes és csodás hajtás: messiási hivatása, kettős szolgálata: az igehirdetés és gyógyítás; beszédei és cselekedetei; erkölcstana és hittana; magának az életben és halálban teljes odaadása. E központból kell nézni, e központból sugárzik elő a többi. Ebben található az ő tanításának és életének benső és élő egysége. Ő nem adott közre semmi törvényt, semmi dogmát, nem alapított semmi hivatalos intézetet. Az ő ezéja más: ő mindenekelőtt az erkölcsi életet akarja fölébreszteni, a lelket tétlenségéből fölrázni, lánczait széttörni, terheit megkönnyíteni, munkássá, szabaddá és gazdaggá tenni. Munkáját elvégzettnek tekintí, mikor életét és kegyességét közölte néhány lelki szegénynyel, kiket álomban és halálban talált. Soha ember úgy nem beszélt, mint ő, mert soha ember oly kevéssé nem törődött azzal, mit „orthodoxiá“-nak neveznek, vagyis az elvont és megszabott formulákkal, mint ő. A nép nyelvét elébb becsüli a tudósokénál, csak képeket, csak hasonlatokat használ, csak olyan kifejezést, mely szószerint véve, a legkevésbé kielégítő, de a mely másfelől a

¹ Az első közleményt I. az első füzetben. Az ott tett amaz észrevétel, hogy Sabatier az Isten immanentiáját annyira kiterjeszti, hogy az ember számára semmi akarati szabadság nem marad fenn, a mostani közleménynek főleg ama részére vonatkozik, hol a kegyelem tanát tárgyalja.

legelőbb és megkapóbb. Minden mondása és hasonlata mintegy kemény héjjal van körülveve, melyet először szét kell törni, hogy az ember az édes magot megtalálhassa. Jézus hallgatóit arra akarta kényszeríteni, hogy az ő szavait maguknak magyarázzák, mert benső, önálló, személyes tevékenységre hívta, mert véget akart vetni a betű és szertartás vallásának, s megakarta alapítani a szellem vallását. És ma is, a ki nem adja át magát, az evangéliumot olvasva, a hasonítás és magyarázat e munkájának, a ki a betűről és formáról nem hatol a mester benső tudatáig és illetéig, nem értheti és nem fordíthatja hasznára az ő tanításait. A ki nem munkál vele, mikor őt hallgatja, a ki szavain keresztül nem ér az ő lelkéhez, üresen tér vissza. Jézus csak azoknak ad, a kiknek van, vagy a kik legalább akarják, hogy nekik legyen. Csak azokat vezeti az igazságra, a kik azt keresik. Csak azoknak hirdet bocsánatot, a kik bűnbánatot tanúsítanak; csak azokat vigasztalja, a kik sirnak; csak azokat elégíti meg, a kik az igazság és szeretet után éheznek és szomjúhoznak.

Ez a jelleme az ő evangéliumának. Tartalmát nem tárhatjuk egészben elő, csak arra szoritkozunk, hogy jelezzük Jézus vallásos magatartását a dolgokkal és emberekkel szembe, a természettel és társadalommal szembe.

Az Istennel való békében Jézus békét talált a külső világgal szembe. A természet eszméje, az Isten és ember közé emelt e félelmetes válaszfal, mely lerombolja reményünket, elhallgattatja ajkunkon az imát, rá nézve nem létezett. A természet neki az Atya akarata volt. S ő annak bizalommal és örömmel vetette magát alá, holott mi reménytelen önmegadással. Ő nem érezte magát sem árvának, sem szüнкivetettnak a világban; ő otthonosan és biztossággal viselte magát abban, nem mint szolga, hanem mint gyermek a házban, melyet az Atya jelenlétével tölt bé. Az Atya az, a ki igazgat minden dolgot, ő hozza fel napját az igazakra és hamisakra; ő visel gondot a madarakra; ő öltözteti a mezei liliomokat; ő adja az életet és táplálékot, a testet és ruházatot; ő mutatja a munkát, a melyet tennünk kell, s ő tőle jönnek a megkisértések, melyeket el kell viselnünk. Ő sohasem hagy minket magunkra. Szelleme élteni és erősíti a mi szellemünket. Ott van az élet kezdetén és végén. Mi mindig az Atya kezében vagyunk.

Igaz, hogy Jézusnak nem az az eszméje volt a világegyetemről, mint nekünk. Látóhatárának nem volt oly terjedelme, mint a mienknek. Kétségtelen, hogy ő osztotta azokat a kosmológiai fogalmakat, melyek az ő korában a zsidó népnél és más népeknél uralkodtak. Az ő világegyeteme viszonylag szűk és kicsiny lehetett. Valószínű, hogy Jézus soha nem érezte azt a félelmet, mely Pascal gondolatára nehezült, a végetlen terek örök hallgatagságát hallgatva. Nála nem volt meg a még félelmetesebb látás sem, a természet kényszerű törvényeinek látása, sem pedig az emberi történelem homályosságainak látása, az emberi történelmének, a történelem előtti kortól, a barlanglakó ember és a vadfajok hosszú időt betöltő korától kezdve, egészen addig a bizonytalan, rezgő hajnalfényig, melyet a mi civilisationknak nevezünk.

Jézus fajához és korához tartozott. De az ő fiúi kegyessége nem függött a természetről való ismeretétől. A műveltség mennyisége nem számít az érzelmek rendjében. A vallástalanság nem volt akkor se, sem kevésbé könnyű, sem kevésbé gyakori, mint korunkban; és azt sem kell gondolni, hogy azért, mert a világegyetemből kevesebbet ismert, az kevésbé lett volna teljes végzetes eseményekkel, az erkölcsi tudatra nézve kevesebb nehézség s a hitre és kegyességre kevesebb megpróbáltatás fordult volna elő abban. Az apocalypsisek világa, a melyben Jézusnak élni és működni kellett, éppen oly teljes volt mysteriumokkal és félelemmel, mint a mienk. Az ő fiúi kegyessége adta neki egyedül az eszközt és erőt, melylyel azokat legyőzze. Ő az ember kötelességének azt gondolta, hogy a szívét változtassa meg inkább, mint a dolgok rendjét, azaz Isten akaratát.

Semmi varázslat, semmi szellemidézés, semmi csodavágy nincs az ő imájában, melyet tanítványainak ad. Az alapjában ennyi: „Atyánk! legyen meg a te akaratod.“ Szívében az engedelmisség félig gyermeki bizalom, félig hősiecs lemondás volt. Az élet megpróbáltatásainak alávetette magát gyöngeség és panaszs nélkül; a halállal szembe a hit imája száll ki belőle, az egyedüli, a mely még nekünk is megmarad: „Atyám! a te kezébe ajánlom lelkemet!“

A világegyetemmél és annak törvényeivel szembe az egyén szükségképpen arra van hivatva, hogy magát alávesse és magát megtagadja. A kérdés csak az, hogy tudjuk, hogy mely oltár

az, melyen ez áldozatot hozzuk. A kik ama vak istenség oltárán, melyet a dolgok természetének neveznek, hozzák ez áldozatot, vigasztalanok maradnak. A kik pedig a mennyei Atya karjaiban, örömmel hozzák azt. Az öntudat felébredésétől annak legmagasabb kifejlődéséig az ember mindig magával hordja ez alapba vágó ellentétet; érzi, hogy halálos összeütközés van a között az eszme között, melyet ő lassauként a világról alkot és a között, melyet magáról alkot. Az én leakarja győzni a világot és tényleg le is győzi azt, sőt felülha'adja a gondolat által; de a világ megboszulja magát, uralkodik az énen, alányomja legyőzhetlen törvényeinek sulya és elnyeli az ént, annak törekvéseit, munkáit, gondolatát, mintha semmi sem lett volna. Jézus érezte ez ellentétet, ez összeütközés miatt szenvedett.

Az ellenmondást egy harmadik eszmével oldotta meg, azzal, a melyikben a másik kettő kibékül: az Atya fogalmával, kinek jóltevő akarata egyaránt uralkodó az emberben és a világban. És az élet rejtélyének e szerencsés megoldása az, mely a Jézus vallását mégis a remény vallásává teszi.

Az emberek közt, a társadalomban Jézus szívében más kötelek keletkeznek, új kötelek állanak elő. A fiúi kegyesség testvéri jóindulatú lesz. Az első parancsolat: „Szeressed a te uradat, Istenedet teljes szivedből” szükségképpen szüli a a másodikat: „Szeressed felebarátodat, mint te magadat.” Az Atya, a ki bennem él, hasonlóan él az én felebarátomban is; úgy szereti őt is, mint engemet. Azért nekem úgy kell szeretnem őt felebarátomban, mint éppen magamban. Az Istennek az emberi lelkekben való atyai jelenléte nemesak köteleket hoz létre köztük, hanem valódi és erkölcsi egységet, mely őket egy azon testnek teszi tagjaivá, bármik legyenek a külső esetleges különbségek, melyek elválasztják. A mennyei atyaságból következik az emberek közti testvériség. Az Isten iránti szeretet és igazságosság viszonyából az embereknek egymás közt való hasonló viszonya születik.

Mídon Jézusnak embertársaival való vallásos összeköttetését egy eszmében határozom meg, tartok tőle, hogy azt gyöngitem. Réá nézve az nem elmélet volt, mert ő nem állított fel semmiféle elméletet, semmiféle tant nem alkotott az emberi testvériségről. Az nála a megindult érzelem, a rokonságnak, összetartozásnak átérzése, a valódi családi életnek érzete, hol ez

idősebb fitestvér szívében egyfelől az Atya könyörülete és szeretete, s másfelől embertársai nyomora és szükségei verődnek vissza. Példázataiban nemcsak azt mondja: „az Atya“; hanem rendesen ezt: „A család atyja“, „A ház ura“. Azért mondja így, mert az atya nem létezik gyermekei nélkül, s mert az emberiség a család, legalább a földön, mely által az Istennek atyasága tényleg valósul.

De az emberek társaságában Jézus bünt talált annak minden hatásával, az erkölcsi sülyedéssel és physikai szenvedéssel. Vallásossága az emberi nagy nyomorral érintkezve, kettős hívást hallott: az Atya szózatát lelkében, embertársai panaszát maga körül és e kettős hívás szülte ama szolgálatát, a gyógyítást, vigasztalást és szabadítást: „Az Úrnak lelke van én rajtam, mivelhogy megkent engemet; azért küldött engemet, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek, hogy meggyógyítsam a töredelmes szívűeket és hirdessem az Úrnak kedves esztendejét. (Luk. 4, 18.)

Mindez ugyanazon forrásból foly. Nem csupán az egyéneket kellett meggyógyítani és megszabadítani. Az Isten családját nem kevésbé el volt esve, a rossz hatalmától elnyomva, felbomlasztva, gyűlöletnek, önös nagyvágynak, benső harcoknak zsákmányul dobva. Nem kell-e itt is munkát mívelni, Istennek kedvelt családját helyreállítani a világ üdvére, kiindítani az Istenországát, melyről annyi próféta szólott, mely után annyi kegyes lélek, az igazságtalanság annyi áldozata várakozott. Ez volt az ő messiási hivatása. — De miként lehetne e messiás győzelmét elérni?

Jézus gyakran mondotta, hogy a bölcs ember az ő szívének drága kincséből hoz elő ó és új dolgokat. Így történt, hogy ő a leggyökeresebb vallási forradalmat vitte végbe, mikor csak a törvényt és a prófétákat látszott bétölteni. Mi volt oly hatalmas és annyira új az ő beszédeiben? Nem egyéb, mint az a nagy kincs, az ő fiúi tudata. A benső ihlet, mely azokban folyton előtör, minden tanításának, a legrégebbi szavaknak, a legismeretebb hasonlatoknak egészen új jelentést, mintegy végtelen jelentőséget ad. Beszédében a prófétáknál szokásos ellentétet használja, az ember gyöngesége és Isten ereje, a bűn és bűnbocsánat, a bűnbánat és bizalom, betegség és gyógyítás, alázatosság és felmagasztalás ellentéteit. De oly módon nézi és kapcsolja össze azokat, hogy egyik a másikból jön elő, mi azokat egészen újjá

teszi. „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa. Boldogok a kik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak! Boldogok a kik éheznek és szomjuhozak az igazságot, mert ők megelégtettek. Boldogok az alázatosok, mert ők örökség szerint bírják a földet.” Így hatni, a szükség, nyomor és bűn érzetét úgy ösztönözni, hogy az az ellenkezőre változzék át, a szegénységből gazdagságot hozni elő, a könnyekből vigasztalást, az alázatosságból és gyöngeségből diadalmat, erőt; a bűn miatti fájdalomban a szent élet csiráját találni, az éhezésben és szomjuhozásban a kielégítésnek a forrását; keresztül vinni minden emberi lelket a bűnbánat és megtérés benső drámáján, melyben újjászületik, megújul — ez az ő evangéliumának egyetlen, de bámulatos és mindenható titka.

Krisztus éppen úgy nem alkotott az emberről és annak erkölesi életéről elméletet, mint nem alkotott Istenről és a világegyetemről. Ő megelégedett azzal, hogy az emberi tudat központjában foglaljon helyet és lehasson az élet forrásáig. Az embert úgy veszi, mint a milyen az minden égalj alatt és minden helyzet közt. Nem nyilvánítja a jóra alapjában tehetetlennek, de nem is hizeleg néki az által, hogy természeti nyomorát elfödje. Ugy ismeri, mint heves és gyöngelényt, mint olyat, ki szükségekkel és illusiokkal teljes, a megtérésre alkalmas, minden szenvedélynek alá van vetve, minden szolgaságnak áldozata. Ugy tekinti, mint nem egészségest, a mint hogy úgy is van, s az alapos gyógyításnak elvét abban találja, hogy az ember felismerje és érezze a maga egészségtelen, beteg voltát. Az erkölesi törvényt nem hogy gyöngitené, hanem ellenkezőleg erősíti, élesbé teszi, mint a hogy megélesítik a metsző kést, hogy az élő húsba annál inkább bévágjon s a esontoknak összeköttetésökig és a velőkig hasson; a hagyományos eszmény követelményeit fokozza; a külső eselekedetről a benső érzésre száll; s a gonosz kívánságannyi, mint a paráznság . . . Tanítványainak azt mondja, hogy szeressék ellenségeiket, áldják azokat, kik őket átkozzák, az erőszakot viszonozzák szelidséggel, a bántalmat szeretettel. Így tanít, nem azért, hogy az igazságosság erejét gyöngítse, hanem, mert e szeretetben és szelidségben magasabb igazságosság nyilvánulását látja, az egyedüli eszközt, mely a jónak a rossz felett végleges győzelmet biztosít. Ezért, hogy az övéi igazságossága felül kell, hogy múlja az

irástudók és farizeusok igazságosságát. Azt többé nem a betű, nem az írott törvény parancsolja, hanem annak lelke magának az Atyának szelleme és belső szabálya az az eszmény, melyet a mester gyűjtött föl a lelkiismeretben: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.”

Ez erkölcsiség könnyen asketicussá lehetne, sőt lehetlennének látszatnék, ha nem volna benne egy ellenkező elem, mely azt emberivé és termékenynyé teszi, a nélkül, hogy azt alábbszállítná, vagy lerombolná. Ez elem a könyörületeség, a megbocsátás; a teljes és feltétel nélküli kegyelem az, mely a nyomorúságban a reménynek helyet ad és a bűnbánatban ajtót nyit a hitnek és a hit munkájának. E két elem, a kérlelhetetlen törvény és a feltétel nélküli kegyelem annyira áthatják egymást Krisztus evangéliumában, hogy ez evangélium csakis a maga eredetiségében létezhetik és a maga hatalmával, azoknak teljes összeolvadása s egymásra való folytonos kölcsönös hatása által. Az erkölcsi eszmény kérlelhetlen szigorúsága nélkül a bűnbánat nem lenne lehetséges, vagy legalább, nem lenne elég mély arra, hogy a szív megújulását létre hozza; de az Isten könyörületeségében való hit nélkül maga a bűnbánat reménytelenséggé változnék és eredménytelen lenne. A keresztény életnek e két eleme a mennyire termékeny együtt, épp annyira terméketlen, ha egymástól elkülönítik, vagy egymással ellentétbe helyezik. Mi lesz a keresztény törvény, a szeretet érzelme nélkül, a könyörületeség biztatása nélkül? Csupán a stoikus erkölcsnek egy neme, rideg és szigorú. És mi lesz a kegyelem tana az erkölcsi törvény szent kötelezése nélkül? Bántó elnézés, vagy mystikus pogány elmélet. Az evangélium savát ha feloldjuk, ízét és erejét veszszük el.

De az összetétel, a miből e só származik, önként, magától történik a Krisztus lelkiismeretében és a mint ott a keresztény elv természetes eredetiségét érintjük, a mélyig kell lemenni és az utolsó okot felfedni.

A bűnnek és lelkiismeretfurdalásnak egyik legszembetűnőbb hatása megosztani az emberben az igazságosság érzelmének és a szeretet érzelmének eszményi egységét, ellentétbe helyezni azokat annyira, hogy egyik a másik tagadásának látszik. A kegyelem ekkor úgy tűnik fel, mint az igazságosság alábbszállítása, mint gyöngeség; és az igazságosság helyrehozása, mint bosszú. A kegyelem ekkor erkölcsellenesnek látszik és a törvény

kérlelhetetlenek. Ez ellentétesség jellemezte az egész ó-kor erkölcsi tudatát. S nem találjuk-e meg azt még a mi korunkban is, a közönséges erkölcsiségben? Az egyiket úgy fogják fel, mint a megsértett jognak a haragját, a másikat, mint a rossznak vak eltérését. Ily ellentétben nem lehet sem béke, sem üdv az emberi lelkiismeret számára, mert a bosszúállás Istenétől rémüléssel, s a jó emberek Istenétől megvetéssel fordul el az.

A Krisztus szent és tiszta lelkiismerete itt is kibékülést és békét hoz. „Boldogok, kiknek szivük tiszta, mondotta, mert ők Istent meglátják.“ A Krisztus szívének világos és tiszta tükrében tükröződve az Atya képe megtalálta széttört egységét. Egy visszás sugártörés se zavarja többé az összhangot. A Jézus Istenében az igazságosság megőrzi az Isten sérthetetlen fenségét, könyörületességgel felruházva; a szeretet gyöngédségét a szentség tulajdonságai alatt. A Jézus Istene igazságosnak mutatja magát többé nem az által, hogy bosszúl és büntet, hanem az által, hogy magát, mint életet közli, hogy éltesse és a bűnöst igazolja és kegyesnek mutatja magát nem az által, hogy a rosszat eltűri és erősíti, hanem az által, hogy a bűnös lelket meglágyítja egész a bűnbánatig és azt megszabadítja. Így, egy próféta szava szerint, az igazságosság és a könyörület, melyek addig el voltak választva és ellenségesek voltak egymás iránt az ember lelkiismeretében és az Istenében, egymást csókolják és kibékülnek mindörökre a kereszten, mely egységüknek megható symboluma, jelvénye lett.

E hosszas tárgyalás végén egy dolog világosnak látszik előttem, az, hogy különbséget kell tenni a kereszténység tisztán erkölcsi lényege és annak kifejezései, vagy történelmi formái között. Hogyha a vallás benső élet, valódi és átértzett viszony Isten és ember között és ha a kereszténység ez élet magasabb fokig megvalósítva, bizonyos, hogy a vallásnak általában és a kereszténységnek különösen meg kell, hogy legyen az a két ismertető jegye, mely minden élő dolognál megvan. Az élet eszményi erő lényegében, valóságos nyilvánulásaiban. Az csak azokban a szervezetekben nyilvánulhat, melyeket maga teremtett és életet. De a mikor munkáiban testesül, nem meríti ki ezzel magát és nem marad bészárva egyik munkájában sem. Jézus ezt jól tudta,

mikor evangéliuma elvét a kovászhoz hasonlította, mely a tésztát megkeleti és a maghoz, mely kicsirázik a földben, a melybe esett.

Ezt a megkülönböztetést nem mindenki teszi, vagy engedi meg. Sokan, a kik megengedik elméletben, megtagadják a gyakorlatban, feladják egy intézmény, egy könyv, vagy bizonyos hitnézet előtt. A protestánsok mosolyognak a katolikusokon, kik a kereszténységet az egyházzal azonosítják. De a mig megengedik és megteszik a megkülönböztetést, mikor történelmi egyházakról, egyes hitrendszerekről van szó, ellentállnak és tiltakoznak, hogy ha a bibliára kell azt alkalmazni és az Isten igéje és annak emberi és történelmi kifejezése közt kell megkülönböztetést tenni.

Menjünk-e még tovább? Lehet-e és kell-e teljes hűséggel alkalmazni végül azt magára a Krisztus evangéliumára és annak első formájára, a melyben hozzánk lejött? A legtöbben azok közül, a kik eddig a pontig követtek, tüstént visszahúzódnak és elhagynak; s ugyanazokat az érveket szedik elő ellenünk, melyek oly szánandóknak tetszettek nekik az egyházra, sőt még a bibliára nézve is használva. Részemről nem tudom érteni, hogy miért félnek a kritika számára fennhagyott szabadságtól. Én úgy látom, hogy teljes lehetetlen tagadni azt, hogy a Jézus tanításában vannak részletek, a melyek bizonytalanok, dolgok melyeket rosszul fogtak fel, vagy melyekről rosszul tudósítanak keleti és időhez kötött forma, melyet a mi újkori nyelvünkre kell lefordítani. Ki nem látja, hogy sem az ő nyelvében, sem gondolatában nincs abszolút? Egyiket, mint a másikat kora általánosan elfogadott eszméi határolják és a közbeszólók szellemi állapota; s ha csak nem akarjuk tagadni, hogy Jézus korához és fajához tartozott, kivethetjük-e őt környezetéből s tulajdoníthatunk-e néki oly eszméket, a melyeknek nincs sem kelete, sem hazája. Már hasonlítottam a kereszténységet egy tölgyfához, mely tizenkilencszáz éven keresztül élt és nőtt és a melynek a magja a Jézus evangéliuma. De e magban, valamin magában a fában, világos, hogy két dolog van: az élet elve és bizonyos anyag, a héber talajból kölcsönözve, a mely anyaggal a teremtő elvnek össze kellett elegendő, hogy a történelemben léphessen és termékenynyé lehessen. Az élet sajátja, hogy lehetővé teszi és rendezzi amaz anyagoknak folytonos kieserélését, melyekből építi munkáit. Mikor a kieserelés megszűnik,

eltűnik az élet. Hogyha a Jézus evangéliuma valamely megköttött, bevégzett dolog lenne, mint egy törvénykönyv, vagy formulák gyűjteménye, többé nem volna az élet hatalma. Az ő szavain nem fognak ki a százévek, az ő szavai el nem múlnak, azok valóban örökkévalók, mert szabadon hagyják és nem zárják hideg és változatlan betükbe az élet szellemét, mely azokat élteni.

E nézetben én a kereszténység és a történelmi kritika közti viszonyt teljesen megváltozotttnak látom és a legnagyobb vallási biztonságban találok magamat. A kritika mindig lármát fog okozni azoknál, a kik valamely történelmi, vagy időleges formát abszolúttá akarnak emelni, lármát azért, mert a történelmi tünényben, mint hogy az mindig feltételhez van kötve, sohasem lehetnek meg az abszolút ismertető jegyei. De az is tisztán áll előttem, hogy a kritika semmit sem tehet a keresztény elv ellen, mely a lelkiismeretre visszavíve, mindig megszabadul a viszonylagos és muló kifejezésektől, a melyekbe öltözött. A kritika azt eszközli, hogy az ismét eszményi tisztaságában és örökkévaló értékében jelenjék meg. A kritika nem hogy káros lenne, hanem szükséges arra nézve. Kétségtelen, hogy a Krisztus tanítása és munkája, melyet félszázéven keresztül az egyszerű szájhagyomány tartott fenn, nem szállítatott reánk bizonyos változtatások nélkül és legendás elem nélkül. Mit tesz hát a történelmi kritika a legszigorúbb eljárással is? Csak azt, hogy megtisztítja a bizonytalan hagyományt, elveszi a fátylat és annál jobban mutatja a valódi Krisztust, következőleg annál bizonyosabb és tisztább világosságba helyezi a keresztény elvet.

A mit a mester tanításáról mondtunk, az még igazabb a tanítványaiéiról. A kereszténység fái mind azon egy magból eredtek; de különböznek egymástól a föld szerint, a hol felnőttek. Azok mind ugyanabból a fajból vannak, de e fajban számtalanok a változatok. Hogyan lehetett volna a külső eredmény ugyanegy, ha az isteni mag egy egyszerű, tudatlan galileai halász szívébe esett, vagy egy lángelméjű rabbi lelkébe, vagy az alexandriai iskolában felnőttgondolkozóba? Lehet-e ugyanaz az egyház, ugyanaz a hitrendszer, ugyanaz a szertartás Arabiában és Görögországban, egy miveletlen fajnál és Németország tudományi központjaiban, a Tiber folyó mellett és a Themse partján, a középkorban a feudális társadalomban és a főlzabadult ész

és szabad kormányzat korában a mi demokratikus társadalmunkban?

Figyelmet érdemel, hogy oly bámulatos változatosság található a kereszténység történelmi formáiban, melyek közül egy sem tökéletes, de egy sincs olyan se, a mely megvetendő lenne. Felületes gondolkozás ennek a látásából lehet csak a közönyösségre von le leczkét, lelkiismeretes és odaadóbb tanulmányozás azonban más tanulságot merit, azt a parancsoló kötelességet mind egyénekre, mind egyházakra nézve, hogy ne nyugodjanak csalfa megelégedésben, hanem haladjanak folytonosan; mert a kereszténység csak úgy kereszténység, ha az bennünk egyszerre eszmény, mely soha sincs elérve, és benső erő, mely minket mindig tovább haladásra ösztönöz.

... Ki nem látja a veszélyt, mely abból származik, ha a kereszténységet egy egyházi formába zárják, a keresztény igazságot egy formulába, a keresztény elvet egyik valamelyik részleges megvalósításába? Mindezeknek az időleges kifejezéseknek, minthogy nem tökéletesek, előbb-utóbb újításon kell átmenniök. S hogyan volna ez lehetséges, ha a kereszténység nem oldja le azokat folyton magáról és nem lebeg azok felett, mint eszmény? Tizenkilenczszáz év óta foly amaz életfolyam az emberiség történelmén keresztül. Rontsátok le azokat a korlátokat, melyeket a fanatizmus és babona állít az elé. Hogyha a víz megszűnik folyni s álló lesz, megrontja és megmérgezi magát a földet, melyet megtermékenyíteni kellett volna.

PÉTERFI DÉNES.

Megnyitó beszéd jöltevők emlékünnepén.*

Tisztelt közönség! Egyházi főhatóságunknak bölcs intézkedése vala, hogy minden ötödik évben, jöltevőink emlékére ünnepély rendeztessék gymnasiumainknál. Ez indokolt is, mert a jöltevők adományaiban gyökeredzik ezeknek élete, virágzása. Könnyü erről meggyőződni, ha lapozgatunk egyházunk történelmében, úgy az általános, mint közelebbről az intézet történetében.

Biró Sámuel, az unitárius egyház legelső főgondnoka, 1712-ben vetette fel először a sz.-kereszturi gymnasium eszméjét. De ez a mostoha politikai viszonyok, nagymérvű üldöztetésünk és az anyagi szegénység miatt csak 81 év múlva, 1793-ban kezdett alakot ölteni, midőn a protestánsok is szabadságot nyertek iskolák állíthatására. A nemes törekvésnek sikerré érése tehát hosszú időt, bölcs megfontolást kívánt. S a kezdet nehézségein átesve, a létesülést és megszilárdulást eszközlő emberek munkás életét, az egyház iránti nagy szeretet, hitrokainak ifjú nemzedékének nevelése, művelése érdekében kifejtett gondoskodás, e gymnasium történelmévé avatta. Gyümölcsös szeretetökkel, tetteikkal, áldozataikkal írták, csinálták ennek történelmét s váltak ennek élő, cselekvő alakjaivá. Közülök többeknek, úgy az építés körül, például *Mihály János* és idősb *Daniel Gábor*-nak, mint az alapítványok tételénél: *Koncz János*-, *Berde Mózsá*-, *Dersi János*-nak stb. nevei azon dicsőséges, fény sugaras körbe juttottak, a hol unitárius egünknek álló csillagaivá lettek.

Kellemes, lelkesítő, gyönyörűséges és hasznos foglalkozás e gymnasium történelmének tanulmányozása. Nemesak hasznos, de kedves időtöltés is visszamenni a mostani sivár, önző anyagi világból a multakra s társalogni ott a régi klasszikus világ

* Székely-Keresztur, máj. 21-én.